

EUSKALERRIA ARANA'TAR SABINO BAINO LENAGO -MATXINADAK-

Euskaldunak, Austria'tarekin lortu gendun gure askatasuna zaintzea. edo gure FORU-LEGE'ari euren aldetik lotsa erakustea. Eta olan izan zan 1700'arte V'garren Felipe Borboi'rekin gure mutillak indarkerien bitartez, taldeka gudarako (guerra de sucesión) gudari croan arte eta mugak Ebro-ibai'tik Auñamendi eta itsasora eroan arte.

A ta guzti ere, euki genduzan larrialdiko egoerak IV'garren Felipe'ren denboran 1631-1634'an "GATZA'ren matxinada'gaz" (rebelión de la sal). Espaina "Paises Bajos"ekin borrokan ibili zan eta dirua bear ebela, or asten ziran gure FORU-LEGEA'ri lapurketak edo lapurketarako alegiñak, euki genduzan "JAUN" aldetik. Eta argi dago gure MATXINOAK gogor egiten ebela gure askatasunak iraun dagian. Baiña Espainako guda-loste-zaindariaren diru-gosea edo premiña aundia zalako euren borroketarako eta gurekin zer ikusirik ez ebenak euki, beste erri-bat izan giñelako, bai-ta gure "JAUNTASUNA" Espainako erregearen eskuetan jausi zalako 1 Juan'etik minera; ortik eta gure arteko jendea eurekin ondo bizi zana gure erria salduz, asi ziran gure NORTASUNAREN naasketak.

MATXINADAK ziran, EUSKALERRI'ko JAUNA'ren aurka egiten ebezan ERRI-BORROKA'k, eta gogorak izaten ziran, arrantzan eta nekazaritzan urte txarrak ziralako, goseak baituta egon zan Euskal-erriarentzat. Orregaitik bigarren Matxinada 1718'ko urtean izan zan, zerga-etxe edo mugak Ebro ibaitik Auñamendi ta itsasora aldatu ziralako gure baime-nik gabe.

1755'ko urtean, aragiaren garestia gaitik eta gure erri-tar langilleak ez ebela irabazten ogi-zati baterako, VI Fernando'ren denboran, bai III Karlos'en denboran ere, Frantzia'gaz zazpi urteko borrokan sartuta egon zalako, bai Ingalaterra'rekin ere, gose aundia zan, eta gaiñeratu ez gero indarkerizko Espainol politika'ri, 1766'an Matxinada Ego aldeko Euskalerrri guztian zabaldu zan.

1804'ko Matxinada'ri "ZAMAKOLADA" eritxon, eta Espainat'arak Frantzia'gaz borrokan ibili zirelako, gure mutillak derrigorrez eroaten ebezan gudara, Euskalerrri'ko FORU LEGEAK iñungo kontuan euki barik.

Ikusten dogun lez. Euskalerrriak Borbo'ari ere bizi-bizian aurka egiten eutson, baiña ez zan naikoa. Espainol'en gogotako "ERDIKERI-NAIA'ren INDARRA", gudaren aitzakiak eta eten-bako goseak. geiegi izan ziran gure Erriarentzat. A ta guzti ere, ondiño ba-eukan indarra gure "FORUEN LEGEAKAITIK" borrokatzeko.

Baiña argi ikusten dana da: 1629-1804 urteak arte, gure erria menperatzeko alegin aundi ta zitalak izan zirela.

Euskalerrria I Napoleon'en denboran

1789'an, Frantzia'ko iraultza asi-ta, Versailles'en, Agoiril edo Abuztu'ko 4'an 10'garren lege-geiaren autarpena egin zan, gure Iparraldeko FORUAK ezerezetu egin ebazana. Gero Esparteroko 1839'an antzerakoa egin eban, gure Ego aldeko FORUAK ere ezerezean itzita. Aiek, Frantzia'ko Lurralde'en Jauna izatetik, Frantzia'ko errege izatera aldatu ziren. erri-bere-

zi guztiak irunsi ta meperatuz, Frantzez izkuntzara danok bear-tuta. Eta Espainak bardin egin eban, erria menperatuta, izkuntza ezeztatzeko alegiñean ere, zigorkada gogorraren bitartez. Baiña joan gaitezan ikustera zer gertatu zan Frantzi'ko iraultzaren denboran 1 Napoleon'ekin gure karlisten glerlarño.

Esan bearrezkoa da aurretik, Euskaldunak ez genduzala jakin Napoleon'ek guretzako euki ebazan egin-naiak, beren as3nakizuna, Euskalerrri guztia batera eukitea, Mendebaleko Kaisar-gobernu batena izan zalako. Baiña beste aldetik Frantzi'tarrak 1790-1791'ean gogor asi ziren zigortzen Euskalerrriko abertzale guztiak, gizon/emakume, abade eta gotzain'ari Guillotinagaz lepoak moztzen, eleizak erretzen eta kanpaindorreak kanpaiakaz botaten, erritarrak eizutzen, eta euki eben dirua, tresneri eta abere guztiak lapurtzen, 1794'an izu-ikara negargarri au goi-mallakua egin arte. Orregaitik Euskalerrria beren apaiz eta erritar'ekin Ingalaterra'ren aldetik kokatu zan.

A ta guzti ere, Frantzia eta Espainako guda 1793'an asi zanean eta 1795'an Frantzia'ren eskuetan Gipuzkoa eta Bizkaia jausi ziranean, Getari'n egin zan menperatzaille egintzan, Euskal alduak Frantze'ri esan eutsoen: meperatuko zirala Euskal katolikotasun erlijioa, Fuegoak, Oitura eta ondasunak, lotsagizunaren babesean eukiten ba-ziran, eta Gipuz'tar ta Bizkaia'tar gazteak gudarako izkilluakin beartuak ez zirala izango; eta gudarte (armistizio) orren jabe edo bai-emoile Frantzia'ko erria izan daitela esanaz.

Gure batzar nagusiak joko-ekintza orren bidez gura eban Espainako menpetik urten eta Frantzi'ko errepublikagaz alkar-tu. Baiña, Pinet eta Cavainas Frantzezak Euskal alduak espe-txean sartu ebezan, ez ziralako berez menperatu. Etxabe'tar Jose Fernando izan zan mug-aldi onen lenengoa.

Badago beste keiñu bat Euskalerrriarentzat, VII'garren Fernando, beren aita IV Karlos'i korioia atzera emoten dautsonean, eta onek I Napoleon'en eskuetan itzi. Espainartean aldundi-orokor bat egin zan, eta Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroa'ko batzar guztietatik alduak egon ziran, bertan leenengo kostituzio'egin zaneakoaren alde bozka emonda. Euskalerrriarentzat oso ona izan zana, beste erri ezberdin baten erara artu genituztelako Euskaldunak, eta orrek bakarrik gaur egunerako asko esan gura eban, gaur ortik askatasuna lortzeko, urrats gitxi emon bear genuelako.

Dalla dala, aukera polita zan eta bakarra laterri-lege edo kostituzio ori 1978'rarte bakarra izan dana, baiña zori txarrez guda asi zan.

Madrillen 1808'an Lorailla'ren 2'an Napoleon'en aurka matxinada asi zanean, Murat'ek ierabazle urte eban, baiña ain-beste fusilamentu egin eban lez, Lurralde guztiak Frantzesen aurka alztatu ziran. Orduan Murat'ek, oorezko guda laste eder bat osotu eban, Lapurdi'n, Be'Nafarroan'n eta Zubero'ko gazteak bilduta. Eta or! agertzen gara naazte aundiagoa gure gogoetan sartuz, anaien arteko borrokan.

Beste aldetik Garat senatoreak Napoleon'eri bigaltzen dautso idaz-saio bat, Frantzia'gaz bildu daitezkan Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroa, Euskaldunen artean babes-lur bat osotu

daien "NOUVELLE PHÉNICIE" eritxona. Or! ostera ere Euskaldunentzat orduan paregabeko aukera ederra, batera alkartuta agertzeko.

Baiña 1814'an Wellington'ek Espainia'ko guda Napoleon'i irabazi eutson, eta 1815'an Garagarrilla're 18'an Wuaterloo'ko guda nagusiaz, Euskalerrria'ren amets guztiak, batuta agertzea joan ziran. Andik aurrera Espainolak erasotzen asi ziran Euskaldunak euki gendun Espainol erregiakaz edo Euskalerrria'ren Jaunakaz antolamendua: Frantsezak 1789'an egin eben -en antzera. Ortik aurrera Bizkaia. Gipuzkoa, Araba eta Nafarroa; Benafarra, Lapurdi eta Zuberoa'ren antzera, nai-ez: Espainaren kultur-mail edo politikako arazo guztietan sartuta egon giñen, karlista'ren gudak, Kuba'koa, Marruekoz eta Argeliakoakaz; eta Frantzi aldeko Euskaldunai bardin, Europa'ko gerla-nagusi biekaz, Marruekoz eta Argeliakoakaz. Gerla bituma orren artetik aurrerantzean gure Nortasunari egindako erasoak, aundiak, zitalak eta eten-bakoak ziran, Euskaltasun izaera iltzeko ata Espainol ta Frantzez gure Euskaldunak biurtzeko.

Dana dala, Euskalerrriaren askatasunerako (ezereztu egin ebezanak), garrantzi aundiko iru gauza ikusten doguz emen:

1.- Napoleon beren gudalozteaz, iraultzarekin etorri zala, gure erlijio, apaiz ta erriari izekatuz, eta auek Inglesa'ren laguntza eskatu ebela.

2.- Euskalerrria'ren itxaropenak Napoleon'ekin aundiak ziralak: baña danak ezereztu egin ziralak Napoleon'ek Waterloo'ko guda-tokian euki eben ondamenagaz.

3.- Napoleon'ek Euskalerrriagaitik ikusi ebana. ez ebala lortu karlistalderdiak ez abertzaletasunak eta gutxiago euki eutsoen Euskal-berezitasunaren eskubideai, auzo guztien aldetik, bear dauan lotsagizunagaz onartu izan daiten.

Bakarrik geratzen jaku, karlistakin azkeneko gertakizunak, gure Euskalerrriko giza maitagarri au, guzti ipar-galduz agertu daiten.

Karlistadak. Lenengoko guda

Napoleon'en denboratik aurrera, Espainia'tar Liberal eta kostituzionalen artean borroka gogorak izan ziran, nor! sasi-jainko andiagoa izan orren bi pentsakera ezberdiñen artetik, eta gure Euskalerrria erdian.

Orrek borrokan aurrera eroateko dirua eta gizonak bear ziran. eta dan dana eurentzat gitxi izan zan tez, Euskalerrriko Jauntasunaren bitartez. Euskalerrria meperatu gura eben, euki eben gudalozte'en bebesean (gaurko tez), eta or ibili ziran olgetan lez, gure mugak gora eta bera, diruaz bete ezinik, gizonaren bearra eta gure Foruak ezerean kontuan euki barik. A-ta guzti ere, gureak ez ziran kikildu, eta noz-bein, alangoko gizon aundiak sortu izan dira gure Euskaldunen anean, Erriaren larritasunean bai beintzat. Zumalakarregi'tar Tomas, olango bat izan zan.

Euskalerrriak, berarekin euki eban aukera bakarra karlista gudaren bitartetik. Foruak maite ebalazalako eta orduko gudal-nagusien artetik. aundiena bera izan zalako.

Omaiztegi'n 1788'an Lotazil edo Abendu'ko 29'an jaio zan 11 neba-arreben artean bera zazpigarrena zala. Beren aita. Zumalakarregi'tar Frantzizko- Antonio erregen idazlea izan zan eta orregaitik Foruak zer ziran ondo baiño obeto jakin eban. Baiña kokatu gaitez orduko Foruengaitik pentsakeran, ikusteko nolakoak izan ziran, eta Tomas Foru-tarra edo Euskal alderdikoa izan an-en, beren anai Zumalakarregi'tar Mikel- Antonio Liberal edo Espainolaren aldetik beti egon zan.

Gure erriak Karlos M.ª Isidro edo V Karlos'i eskaiñi eutson laguntza gure Foruak babestearen orde. eta orregaitik Liberal'dar Espainol aldetik "Foruakaz Bakeá" eskeiñi arren, Tomas V Karlos errege izan gura ebanaren alde kokatu zan, Forua'ri zin eginazoaz, Euskalerrriarentzat alde onena izan zalako.

Zumalakarregi'tar Tomas'ek, gudal-nagusiena izanaz eta Espainia'ko gerla irabazten joan arren, karlista taldean balekitez ikusi-eziñak edo izan-gureak sortu ziralak. neure ustez saldukeria egon zalako ez ankan, beleuna baiño gorago artu eban tiroagaitik, an inguruan ez ziralako egon curen taldekoak baiño.

Dana dala, Tomas Zegama'ra joan zan zauritua osatzeko, baiña gura ez eban lez ankea moztuterik, zaborraldirekin (tétanos) il zan 1835'an Garagarrilla'ren 25'an. Ortik aurrera karlisten taldean naaste eta ezin-aldi aundiak sortu ziran, bestc judaskeri baten bidez gure erriarentzat 1839'an guda galduz.

Emen esan bear da, Espainia'ko borrokan, ez zata bakarrik izan errege-Ieñuaren borroka irabazi bear zana, naziñoaren arteko gizartean nork agindu bear eben baizik: berezitasunak ala menperatzaileak. Eta ori izan zan borrokatzen zana.

Begitu bestela, Espainola'ren Lege-batzarreak 1835'an Loraila'ren 17'an naziñoaren -arteko laguntza eskatzen dauanean, curen artean len erabakita egon zana "Tau naziñoaren elkargoagaz". Ingalterra izan gudari geien bigaldu ebana eta Frantzezak bigarren. Karlisten aldetik bardin, nai -ta auek gogokoak (voluntarios) izan: Aleman, Portugesak, Inglesak, Italiarrak, Frantzesak eta atzerritarren taldea.

Karlistak ondo baiño obeto borrokatu ziran, baiña liberalak laguntza aundiagoa euki ebelako (Franco'ren gudan tez) irabazi eben borroka nagusia.

Borroka oso luzca ta meperatzaileak eta berezitasunak daroazana, len-bez, ez zana argitu, lenengo karlistadan ere ez, ez bigarrenean, Munduko lenengo gudan ere ez. Franko'renean bez, Munduko II'garren gudan ere ez diranak konpondu, eta gaur egunean Europa bai-ta Mundu guztian pil-pil dagozan borroka gogorak lendik datorzan arazo bardiña gaitik; eta dan guztia: "meperatzaileak ez dautsielako itziten berezitasunari curen ardurak betetan" da! Eta gaiñera, ez dakit nungo "goiko sasi-jainkoari ezker".

JAINKO'k arduradun sortu ginduzan Mundu onetan, eta berezitasun ori nai-ta nai-ez nor-beragandik asita erri baten amaitzen da, erri guztiak berezitasunezkoak izan da. Eta or! Munduko arazoak konpontzeko bidea, danak arduradunak izan da, JAINKOA'k beartzen gaitun tez.

Orregaitik Euskaldunak Ipar-galduta agertu giñen Sabino jaio orduko, baiña Sabino berak esaten eban lez Euskalerrriaren ondarena ikusita: "JAINKOA izango da..., gura ez dauana au desagertu daiten?".

Sabino bera izan zan Euskalerrria ikaragarritzko leize-zulotik atara ebana, erritarrai aberkideak izan bear dirala ezanez, or dagoalako JAINKOA'ren bidea Euskalerrria eta Mundu guztien ardurak betetako bidetik. Euskalerrriak lortu dau abertzaletasuna, geienean beintzat, baiña ez gabiltz zuzen. eta ori da zuzentasunean ipini bear dana. "Nai -ta naiezkoa da!!". ■

"EUSKADI ASKATU DAITEN"
ATUTXA'tar PAUL
Zornotzan 2001'an Jorraila'ren 3'an